

ВАЙНА З МАСКОВІЯЙ У ПОЛЬСКАМОЎНЫХ ДАКУМЕНТАХ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ XIX СТАГОДДЗЯ

В. І. Еўмянькоў

(Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова»,
кафедра літаратуры і міжкультурных камунікацый)

У публікацыі аналізуюцца падзеі, звязаныя з аблогай Смаленска войскам Уладзіслава IV. У якасці аб'екта даследавання абраныя польскамоўныя дакументы першай паловы XVII ст.

У 1634 г. з'явілася некалькі дакументаў, прысвечаных супрацьстаянню з Масквой. Перадусім гэта “Новая песня, або Трыумф маскоўскі”¹ і “Навіна з Масквы праўдзівая, кароткім вершам выкладзеная...”². Першы дакумент можна лічыць паэтычнай дэкларацыяй пасляховага маскоўскага паходу толькі што абранага караля; другі – паэтычным дыярыўшам гісторыі рэакупацыі Северскай зямлі. Невядомы аўтар “Новай песні” прадэманстраваў відавочны паэтычны талент, аднак не быў шчодры на інфармацыю. Гэты дакумент выконваў, хутчэй за ўсё, выключна ідэалагічную функцыю: даводзіў да рэцыпіента тое, што Уладзіслаў узяў у спадчыну ад свайго бацькі найбольш пасляховыя прыёмы вырашэння знешнепалітычных праблем.

Аўтар другога дакумента – вядомы польскі паэт эпохі Барока Генрык Чэлхоўскі / Henryk Chelchowski – наадварот, праявіў добрую абазнанасць у дэталю той ваеннай кампаніі, што сведчыць, на наш погляд, пра яго непасрэдны ўдзел у паходзе. Варта тут згадаць і тое, што Г. Чэлхоўскі вынес на тытул свайго выдання слова “навіна”, дадаўшы тое, што яна “праўдзівая”.

Пачынаецца “Новая песня...” з паведамлення: вялікі князь маскоўскі Міхаіл Фёдаравіч Раманаў разарваў мір з Рэччу Паспалітай, мяркуючы, што смерць караля – гэта і канец перамір'я. “Думалі яны [маскоўцы. – В.Е.], што пры абранні новага караля на соймах праміне шмат часу, і Рэч Паспалітая не здолее сабраць дастаткова сіл, каб пасляхова весці вайну. Меў жа ён [Міхаіл Фёдаравіч. – В.Е.] шмат часу, каб набрацца моцы і быць здольным да нападу на суседні народ, мужны пры патрэбе, але менш падрыхтаваны да вайны. Уварваліся войскі па загадзе князя ў польскія межы пад камандаваннем Міхаіла Барысавіча Шэйна і Сямёна Васільевіча Празароўскага. Было іх каля 100 тысяч, з іх 70 тысяч – маскавіты, 30 тысяч – найміты з розных краёў”.

М.Б. Шэйн “Смаленск прымушаў здацца”, пачынаючы з 14 лістапада 1632 года³. Уладзіслаў IV прыбыў у асоб польска-літоўскага войска толькі 2 верасня 1633 года. І гэта пры тым, што каранацыйны сойм завяршыўся 17 сакавіка 1633 года. Паміж каранацый (6 лютага 1633 г.) і з'яўленнем Уладзіслава на вайну прайшла амаль палова года. Таму заўвага аўтара адносна таго, што кароль нібыта дужа спяшаўся бараніць край, уяўляецца нам залішне катэгарычнай. Вось што на гэты конт у сваім дыярыўшы паведамляе Альбрэхт Радзівіл: “Праз цэлы той месяц [жнівень. – В.Е.] лянівым крокам рухаўся кароль у бок Смаленска”.

Праўда, тут трэба згадаць тыповыя праблемы, з якімі сутыкнуўся кароль, – нежаданне кварцянога войска ісці на вайну без выплачанага яму жолда, бунты запарожцаў і пратэсты так званых дысідэнтаў, пастаянная пагроза на поўдні, дзе даводзілася трымаць войска на чале з вялікім каронным гетманам Станіславам Канецпольскім. Затрымка Уладзіслава, хутчэй за ўсё, была звязана з вырашэннем гэтых надзённых праблем. Ды і па дарозе ў Смаленск жаўнеры карысталіся не бітымі шляхамі, як піша ўсё той жа А. Радзівіл, а пакручастымі сцяжынкамі, якія вялі да шляхецкіх засценкаў і вёсак – словам, туды, дзе можна было пажывіцца, сплаціўшы належнае праву моцнага.

Дзіўна тут тое, што аўтар “Новай песні...” ні словам не згадаў вялікага гетмана літоўскага і Віленскага ваяводу Крыштофа Радзівіла, які пасляхова ваяваў з Шэйнам ужо з палову года. “Гетман літоўскі ўжо некалькі месяцаў ляжаў абозам пад Красным і часта шчасліва пляжыў маскалёў. Аднойчы яго палкоўнік Мікалай Абрахамавіч на значны адзел маскоўскі з флангу ўдарыў і каля 3 тысяч тупаў варожых на полі пакінуў”. Прычын для адсутнасці імя Радзівіла ў тэксе можа быць некалькі – ад нежадання Уладзіслава дзяліць перамогу з літвінамі да спрацоўвання старой, вядомай яшчэ з часоў Жыгімонта III, прыкрай для

¹ NOWA PIESN. Abo TRYVMPH MOSKIEWSKI.

² WIESC Z MOSKWY PRAWDZIWA. Krotkim HENRYKA CHELCHOWSKIEGO Rymem Wyprowadzona. Roku Pánskiego M.DC. XXXIII. W THORUNIU, Apud Franciscum Schnellboltz.

³ Пачатак рэгулярнай аблогі Смаленска.

Літвы традыцыі – не заўважаць “недаверка” Радзівіла які б годны ўчынак той не зрабіў. Не варта забывацца таксама на ўдзел Крыштофа Радзівіла ў падтрымцы, арганізаванай Янушам Радзівілам, так звананага рокаша Зэбжэдоўскага. Рэха тых падзей, канешне, даляцела да Уладзіслава і балюча адбілася ў свядомасці будучага караля.

Аўтар прапускае важныя падзеі паміж пачаткам верасня 1633 г. і канцом студзеня наступнага, 1634 г. Акцэнт робіцца на тым моманце, калі М.Б. Шэйна фактычна пачаў весці з Уладзіславам IV перамовы аб капітуляцыі (пачатак гэтых перамоў – 29 студзеня 1634 г.).

Што ж адбылося за 5 месяцаў, якія аўтар “Новай песні...” вырашыў абмінуць? Перадусім, варта тут згадаць крытычнае становішча смаленскага гарнізона, які налічваў усяго дзве тысячы чатырыста чалавек. Гарнізон не меў дастаткова ні правіянту, ні пораху і мусіў бараніць старыя, дзе-нідзе далёкія ад належнай трываласці смаленскія сцены. Да таго ж, М.Б. Шэйна не проста асадыў горад, ён апаясаў яго складанымі інжынернымі прыстасаваннямі, акапамі, шанцамі – так, што нават падысці да Смаленска было цяжка. Польскія гісторыкі згадваюць гераізм аднаго жаўнера, хутчэй за ўсё з мясцовых, якому ўдалося нейкім чынам праслізнуць у горад і перадаць камандуючаму гарнізонам Сакалінскаму каралеўскі загад трымаць абарону.

Г. Чэлхоўскі называе імя героя – Спандоўскі / Spondowski. Нібыта жаўнер, інфармуе “Навіна...”, пачуў у сне голас Бога, які загадаў смела ісці ў Смаленск. Хаваючыся ад варажых раз’ездаў, Спандоўскі нейкім неверагодным чынам патрапіў у крэпасць і нават вярнуўся назад разам са смаленскім пасланцом Кальчыцкім. Апошні засведчыў перад “памаладзелым белым арлом” (а менавіта так аўтар “Навіны...” называе Уладзіслава IV) намеры смалян дачакацца падтрымкі, а таксама паведаміў пра тое, што (цытуем Г. Чэлхоўскага) “<...> Ад зыкоў яны навіну пэўную маюць, // Быццам бы маскавіты пад мурамі капаюць. // І на штурм ісці праз тое замышляюць”.

Апроч іншага, аўтар “Новай песні...” ні словам не згадаў канфлікт паміж Крыштофам Радзівілам і смаленскім ваяводам Гансеўскім. Г. Чэлхоўскі пра гэты канфлікт згадвае толькі ўскосна – віленскі і смаленскі ваяводы на пачатку “Навіны...” прапаноўваюць каралю розныя месцы для заснавання абоза. Між тым, узаемная варажасць гэтых літвінаў была настолькі моцная, што каралю давялося раздзяліць войска, каб вывесці Гансеўскага з-пад начальства Радзівіла. Апошні атрымаў большую частку жаўнсраў, меншая стала пад каманду польнага гетмана кароннага Марціна Казаноўскага.

Працэс рэакупцыі Северскага ваяводства не быў гэтакай лёгкай прагулянкай для войска Рэчы Паспалітай, як вынікае гэта са зместу “Новай песні...”. Маскавіты доўга рыхтаваліся да вайны, мелі вялікія рэзервы і вялікую матывацыю – Смаленск лічылі сваёй, несправядліва адарванай тэрыторыяй. Не варта забывацца і на вялікую колькасць у маскоўскім войску еўрапейскіх наймітаў, у тым ліку нямецкіх “майстроў гарматных спраў”. У той жа час, Уладзіслаў не аднойчы скардзіўся на крытычны недахоп такіх спецыялістаў ва ўласным войску.

Тым не менш, фартуна была ўсё ж на баку Рэчы Паспалітай. 7 верасня Радзівіл у неспадзяваным месцы пераходзіць праз Днепр і атакуе маскоўскія пазіцыі на ўзгорку, які меў назву “Пакравы”. Займаў тыя пазіцыі аддзел немцаў на чале з генералам Мацісанам. Адначасова лагер Шэйна атакавалі прускія пехацінцы на чале з Оберштэрам, а лагер Празароўскага атачылі аддзелы Гансеўскага і Казаноўскага. Распачалася запеклая бітва.

Не былі гэтакімі паспяховымі спробы здабыць маскоўскі лагер з боку польнага гетмана кароннага. Маючы вялікае жаданне перамагчы, Марцін Казаноўскі абрынуўся на маскавітаў і сам не заўважыў як патрапіў у пастку. Вынік – шмат забітых.

З кастрычніка рэшты войска Празароўскага злучаюцца з асноўнымі сіламі ў абозе Шэйна на Дзявочай гары. Дзеля аховы Смаленска кароль пакідае ваяводу Гансеўскага, а сам з асноўнай часткай войска рухаецца ўслед за маскавітамі. Да канчатковай капітуляцыі Шэйна, пра якую піша аўтар “Новай песні...”, яшчэ дужа далёка – прыблізна палова года.